

HOE VAAK SPIJBELEN LEERLINGEN?

Een vergelijkend onderzoek tussen geregistreerde en zelfgerapporteerde afwezigheden

Gil Keppens, Bram Spruyt & Jonas Dockx

HOE VAAK SPIJBELEN LEERLINGEN?

Een vergelijkend onderzoek tussen geregistreerde en zelfgerapporteerde afwezigheden

Gil Keppens, Bram Spruyt & Jonas Dockx

Promotor: Bram Spruyt

Research paper SONO/2018.OL1.2/2

Gent, Februari 2018

Het Steunpunt Onderwijsonderzoek is een samenwerkingsverband van UGent, KU Leuven, VUB, UA en ArteveldeHogeschool.

Gelieve naar deze publicatie te verwijzen als volgt:

Keppens, G., Spruyt, B. & Dockx, J. (2018) Hoe vaak spijbelen leerlingen? Een vergelijkend onderzoek tussen geregistreerde en zelfgerapporteerde afwezigheden. Steunpunt Onderwijsonderzoek, Gent.

Voor meer informatie over deze publicatie Gil.Keppens@vub.be

Deze publicatie kwam tot stand met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, Ministerie voor Onderwijs en Vorming.

In deze publicatie wordt de mening van de auteur weergegeven en niet die van de Vlaamse overheid. De Vlaamse overheid is niet aansprakelijk voor het gebruik dat kan worden gemaakt van de opgenomen gegevens.

© 2018 STEUNPUNT ONDERWIJSONDERZOEK

p.a. Coördinatie Steunpunt Onderwijsonderzoek
UGent - Vakgroep Onderwijskunde
Henri Dunantlaan 2, BE 9000 Gent

Deze publicatie is ook beschikbaar via www.steunpuntsono.be

Voorwoord

Een kritische voorwaarde voor een aanklappend beleid inzake spijbelen is het beschikken over accurate registratiedata. De afgelopen jaren werd in Vlaanderen, in het bijzonder door de implementatie van het informaticasysteem DISCIMUS, grote vooruitgang geboekt in het registreren van problematische afwezigheden. Via DISCIMUS registreren scholen afwezigheden. Het is belangrijk om naast de ontwikkeling van de technische infrastructuur te monitoren wat de kenmerken en eigenschappen van de aldus verzamelde data precies zijn. Dit rapport draagt aan dat objectief bij. Concreet vergelijken we zelfgerapporteerde gegevens over spijbelen afkomstig uit het onderzoek 'Loopbanen in het Secundair Onderwijs' van het schooljaar 2016-2017 (in het vervolg van dit rapport afgekort als LISO) met de administratieve databank over afwezigheden van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming (in het vervolg van dit hoofdstuk benoemd als DISCIMUS). Het gaat hier om de analyse van unieke data waarbij voor dezelfde leerlingen spijbelen op twee manieren (zelfgerapporteerd vs. administratief geregistreerd) verzameld werden. Dat laat ons toe van te onderzoeken (1) in welke mate zelfgerapporteerde gegevens over spijbelen en administratieve gegevens van problematische afwezigheden hetzelfde gedrag meten en (2) of het spijbelen van bepaalde types spijbelaars en/of bepaalde sociale groepen (het geslacht, de GOK-indicatoren, de onderwijsvorm en de leeftijd) in de administratieve data over problematische afwezigheden onder- of overschat wordt.

Beleidssamenvatting

Scholen zullen in 2019 via Mijn Onderwijs platform inzage krijgen in de prevalentie van spijbelen op hun school. Sinds enkele jaren hebben scholen inzage in hun cijfers vroegtijdig schoolverlaten. Via spijbelspiegels (dit zijn rapporten waarin het aantal ongeoorloofde afwezigheden voor een school afgezet worden tegen cijfers van scholen met gelijkaardige kenmerken) worden scholen aangemoedigd een zelf-onderzoekende houding aan te nemen teneinde het beter identificeren van risicosituaties en het ontwikkelen van een aangepast zorgbeleid. De mate waarin dat potentieel effectief gerealiseerd wordt, is afhankelijk van een aantal randvoorwaarden (Keppens & Spruyt, 2018). Het gaat daarbij evident om de datageletterdheid van de school (zie VLOR, 2015, p.5), maar ook om een goed begrip van de administratieve data over problematische afwezigheden. Een succesvolle aanpak van spijbelen veronderstelt dat we best zo vroeg mogelijk ingrijpen, namelijk op het moment dat de binding tussen de jongere en de school nog voldoende sterk is (Keppens & Spruyt, 2017a; Keppens & Spruyt, 2017b). Het ligt daarmee voor de hand dat scholen naar de geregistreerde problematische afwezigheden in hun school kijken. Dat roept niet alleen de vraag naar de kwaliteit van deze data op. Relevant is ook de vraag in welke mate registratiedata specifieke vormen van spijbelen systematisch over- of onderschatten.

Over de eigenschappen van administratieve registratiedata met betrekking tot (problematische) afwezigheden is nog maar weinig geweten. In dit rapport maken we gebruik van unieke data waarin we voor dezelfde leerlingen zowel over registratiecijfers als zelfgerapporteerde data over afwezigheden beschikken. Daarvoor vergelijken we zelfgerapporteerde gegevens over spijbelen afkomstig uit het onderzoek 'Loopbanen in het Secundair Onderwijs' van het schooljaar 2016-2017 (LISO) met de administratieve databank over afwezigheden van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming. We kijken daarbij enkel naar leerlingen uit het voltijds onderwijs. Jongeren die les volgen in het deeltijds en het buitengewoon onderwijs worden buiten beschouwing gelaten.

De cijfers tonen slechts een veeleer bescheiden verband tussen zelfgerapporteerd spijbelen en geregistreerde B-codes. Leerlingen behalen ongeveer dubbel zoveel B-codes in vergelijking met het zelfgerapporteerd spijbelen. Bovendien varieert het verband tussen spijbelen en sociale achtergrondkenmerken met de registratiemethode. Wanneer we de prevalentie van spijbelen meten via de administratieve data over problematische afwezigheden dan leidt dat tot een onderschatting van spijbelen bij meisjes uit het aso waarvan de moeder minstens een diploma secundair onderwijs heeft, waar men thuis geen schooltoelage ontvangt, waar men thuis Nederlands spreekt en die in een buurt wonen zonder schoolachterstand. Vooral het effect gender is opvallend omdat het in lijn ligt met eerder kwalitatief onderzoek naar spijbelen in Vlaanderen waaruit bleek dat we de ernst van het spijbelen bij sommige meisjes mogelijk onderschatten (Keppens, Spruyt, & Roggemans, 2014). Die 'onzichtbaarheid' van spijbelen bij meisjes kan gerelateerd worden aan de internalistische verschijningsvorm van probleemgedrag bij meisjes. Zo weten we uit onderzoek dat meisjes bij persoonlijke problemen een sterkere neiging hebben zich af te zonderen en problemen te internaliseren terwijl jongens een grotere neiging hebben hun persoonlijke problemen te externaliseren via het stellen van normoverschrijdend gedrag (Bijttebier & Vertommen, 1998; Crick & Grotpeter, 1995). Omdat externalistisch gedrag vaak zichtbaarder is, wordt de problematiek van meisjes vaak over het hoofd gezien (Osler, Street, Lall, & Vincent, 2002). Gevreemd wordt dat dit alles bijdraagt aan het minder snel herkennen van probleemgedrag bij meisjes (Osler, Street, Lall, & Vincent, 2002). Deze hypothese kan op basis van de huidige data niet getoetst worden, maar de resultaten van dit rapport suggereren wel dat het spijbelen bij meisjes meer aandacht verdient (Keppens, Spruyt, & Roggemans, 2014).

Een andere centrale boodschap die uit de analyses voortvloeit is dat administratieve registratiedata rond problematische afwezigheden vooral oudergemotiveerd spijbelen onderschatten. Dat laatste is een logisch gevolg van het feit dat ouders over de mogelijkheid beschikken om de afwezigheden van school te legitimeren met een ouderbriefje, ook als die legitimatie niet gegrond is. Leerlingen geven aan dat ze met toestemming van de ouders spijbelen om op vakantie te gaan, wegens vermoeidheid, omdat men zich slecht had voorbereid op een toets of een schooltaak niet had gemaakt,

om te gaan werken of om iets leuks te gaan doen met vrienden of familie. Een groot deel van het spijbelen is oudergemotiveerd. Ongeveer de helft van de spijbelende leerlingen gaf aan dat hun ouders op de hoogte waren van het spijbelgedrag. Iets meer dan een derde gaf aan dat hun ouders toestemden met hun spijbelen. Eerder Vlaams onderzoek naar spijbelen bij leerlingen uit de tweede en derde graad secundair onderwijs kwam tot gelijkaardige bevindingen (Keppens & Spruyt, 2016).

Tot slot stellen we ook op schoolniveau grote verschillen vast in de mate van mismatch tussen zelf-rapportage en registratiedata over problematische afwezigheden. Scholen waar er minder B-codes worden geregistreerd dan men op basis van de zelfrapportage van leerlingen zou verwachten hebben vooral een leerlingenpubliek dat afkomstig is uit de middenklasse. Daar tegenover zien we dat scholen waar meer B-codes geregistreerd worden dan op basis van de zelfrapportage van leerlingen verwacht kon worden, gekenmerkt worden door een hoger percentage leerlingen met een kansarm profiel. In scholen waar men de problematiek overschat wordt er gemiddeld meer gespijbeld. De gemiddelde score op zelfgerapporteerd spijbelen ligt in deze scholen dubbel zo hoog in vergelijking met scholen waar de registratiedata in vergelijking met de zelfrapportagedata de problematiek onderschat. Deze resultaten leiden naar twee aanbevelingen voor het beleid.

Ten eerste blijkt dat de administratieve data vooral berekende spijbelaars missen. Het ontbreken van deze groep spijbelaars in administratieve data is omwille van twee redenen problematisch. Ten eerste tonen de analyses dat het aantal spijbelaars die aso volgen ondervertegenwoordigd is in de administratieve data. Leerlingen uit het aso vormen in het secundair onderwijs in Vlaanderen proportioneel de grootste groep (Keppens & Spruyt, 2018). Ten tweede steunen succesvolle interventies tegenover spijbelen in de literatuur op administratieve data om spijbelaars te identificeren en er gepaste maatregelen tegen te nemen (Keppens & Spruyt, 2017; Reid, 2014). Onze analyses tonen dat via dergelijke strategieën berekende spijbelaars onder de radar blijven. Dat is problematisch omdat we op basis van kwalitatief onderzoek bij hardnekkige spijbelaars weten dat frequente spijbelaars vaak begonnen te spijbelen als berekende spijbelaar (Keppens & Spruyt, 2017a). Leerlingen die voor het eerst spijbelen voelen zich vaak nog relatief sterk verbonden met

de school en hebben daarom ook een zekere angst betrappt te worden. Naarmate jongeren frequenter spijbelen en de binding met de school afneemt vervaagt die angst om betrappt te worden tot het punt dat jongeren onverschillig staan tegenover betrappt te worden en het krijgen van sancties. Het is vanaf dat moment dat jongeren zeer veel B-codes verzamelen. Berekende spijbelaars hebben nog een zekere mate van binding met de school. Het is op dit ogenblik dat interventies vanuit de school op spijbelen nog enigszins effectief zijn. Daarnaast weten we dat de kans op spijbelen toeneemt naarmate leerlingen andere leerlingen zien spijbelen, in het bijzonder indien de medeleerlingen niet betrappt worden (Keppens, Spruyt, & Roggemans, 2014). Dit alles leidt tot de conclusie dat een preventiebeleid ten aanzien van spijbelen waarbij men kort op de bal tracht te spelen pas succesvol zal zijn indien we ook concrete interventies ontwikkelen in het tegengaan van berekend spijbelen. Een groot deel van de verantwoordelijkheid ligt in deze context bij de scholen zelf, die kunnen inzetten op het optimaliseren van het detectie- en registratiebeleid via technopreventie (bijvoorbeeld optimaliseren van de controle op de toegangspoorten tot de school), digitalisering van registraties van aanwezigheid gedurende elk lesuur en sensibilisering bij leerkrachten en secretariaatspersoneel. En dit alles in het kader van een breed zorgbeleid dat steunt op het versterken van binding op school (Keppens & Spruyt, 2017; Keppens & Spruyt, 2017b). De resultaten tonen dat berekende spijbelaars zich hoofdzakelijk bevinden in scholen waar er gemiddeld genomen weinig gespijbeld wordt. Dat vraagt in de eerste plaats om het sensibiliseren van scholen die op basis van de registratiedata geen spijbelproblematiek ervaren. De uitdaging bestaat er daarmee in deze scholen toch te overtuigen om te investeren in een meer doordacht systeem dat berekende spijbelaars detecteert.

Ten tweede stellen we vast dat scholen waar men de spijbelproblematiek overschat (i.e., meer B-codes geregistreerd dan men op basis van de zelfrapportage van leerlingen zou verwachten) toch met het grootst aantal spijbelaars worden geconfronteerd. Die vaststelling kan vooral verklaard worden door de instroom. Scholen waar men de prevalentie spijbelaars overschat zijn scholen met een grote proportie leerlingen met een laagopgeleide moeder, die in een buurt wonen met veel schoolachterstand, waar men thuis een vreemde taal spreekt en die een schooltoelage ontvangen. Het kwalitatief luik

van onze onderzoekslijn wijst echter nog op een tweede mogelijke verklaring. Scholen die geconfronteerd worden met veel spijbelaars trachten vaak meer grip te krijgen op de spijbelproblematiek door streng om te gaan met de registratie van afwezigheden. Die strenge aanpak bestaat uit het opleggen van een zeer korte termijn (bijvoorbeeld maximaal een week) waarop leerlingen afwezigheden kunnen wettigen met een ouder- of doktersbriefje. Leerlingen die spijbelen, met een gebrek aan binding met de school, zijn minder geneigd hun afwezigheden toch te laten wettigen. Een strenge aanpak ten opzichte van de mogelijke legitimatie van afwezigheden kan er dus voor zorgen dat het aantal B-codes toch toeneemt. Het illustreert dat zelfs als we via spijbelspiegels scholen met een gelijkaardig sociaal profiel vergelijken, verschillen tussen scholen niet noodzakelijk een gevolg zijn van een gebrek aan investering in het spijbelbeleid. De oplossing kan eruit bestaan scholen niet enkel te vergelijken op basis van de hoeveelheid B-codes, maar ook op basis van het totale aantal afwezigheidscodes (Keppens & Spruyt, 2018). Dat cijfer is minder gevoelig aan maatregelen waarbij men afwezigheidsgedrag van leerlingen al dan niet strenger sanctioneert, maar zal ook indirect een deel van het verdoken spijbelgedrag (bijvoorbeeld oudergemotiveerd spijbelen) in kaart brengen. De vaststelling dat de correlatie tussen alle geregistreerde en zelfgerapporteerde afwezigheden (0,49; $p < 0,001$) sterker is dan de correlatie tussen het aantal B-codes en zelfgerapporteerd spijbelen (0,35; $p < 0,001$) ligt in het verlengde van deze redenering. Dit heeft tot gevolg dat ook op individueel niveau de meest voor de hand liggende aanbeveling van dit onderzoek is dat zorgmedewerkers die leerlingen waar men een spijbelproblematiek vaststelt, best kunnen starten met *alle* afwezigheden van de betrokken leerling in rekening te brengen. Alleen focussen op ongeoorloofde afwezigheden dreigt immers op systematische wijze de ernst van de spijbelproblematiek te onderschatten.